

Предраг САМАРЦИЋ

СТАРОЗАВЕТНИ ХРАМ У СПИСИМА ЈОВАНА БОГОСЛОВА

Новозаветни писци обично говоре старозаветним језиком и старозаветним појмовима, при чему на моменте овим појмовима дају сасвим нови садржај. Тако, на пример, у списима Св. Јована Јеванђељиста старозаветно поимање храма добија савршено нови смисао.

Да би смо јасно указали у чему се састоји јовановска изворност у поимању храма, потребно је укратко указати како је старозаветни Израел поимао храм.

По ослобођењу Ковчега Завета из руку филистејаца (види 2 Сам. 6) цар Давид од Јерусалима, као политичке престолнице, чини и верски центар. Учинивши Јерусалим и верским центром, Давид намерава да у њему сазида дом Јахвеу — Господу (види 2 Сам. 7, 4-17). Јахве се противи Давидовој намери, а за утеху му, устима пророка Натана, обећава бројну династију (Види 2 Сам. 7). Идеја о зидању дома Јахвеу не напушта Јеврејски народ, али за њено остварење чека се на одобрење самог Јахвеа. Давидов наследник Соломон, сматра да је време сазрело за зидање храма и приступа пословима око градње. Јахве, нити пак Пророци, не противе се Соломоновом делу, што се сматра одобрењем благословеним почетком. Могло се, дакле, почети, јер је Соломон схватио да је народ Јахвеов довољно јак да може прихватити неке елементе свуда присутне паганске културе а ипак остати веран Синајској традицији, која је у овој историјској равни било јеврејског верског, националног и социјалног бића.

Бог даје на знање да Он ново место — храм, у коме централно место заузима Ковчег Завета (види 1. Цар. 8, 1-9), прихвата као своје обиталиште. То потврђује откривајући се у њему у виду облака (1 Цар. 8, 16-21). Овај Старозаветни храм ће бити средиште верског живота, и у њега ће долазити народ из целе земље и созерцавати образ Божји (види Пс. 42, 3). Међутим, иако је овај и овакав храм у току царске епохе имао суштинску културну улогу у животу Израела, он собом носи извесну двојност улоге и смисла, неку нејасност и неодређеност, што на моменте збуњује. Наиме, већ Пророк Језекиљ види како овај храм, који се у јеврејском веровању и опиту јавља местом присуства славе Божије, та слава Божија напушта (види Јез. 10, 18). Не мање доводи у дилему и порука Пророка Јеремије, који (у 7, 4) предупредује народ Божји, говорећи: „Не надајте се на непостојане (превртљиве) речи: овде је храм Господњи, храм Господњи“. Као да је Бог дужан боравити у храму, и штитити га, чак и онда када народ, који у њега долази, не испуњава Његове заповести.

Уствари, пророци, пре свега Исаија, Јеремија и Језекиљ, предвиђају да ће Јахве сасвим одбацити и напустити храм, као место свог обиталишта и сусрета са

народом с којим је закључио завет. Јахве ће напустити, одбацити храм, зато што су у њему нашли места многобожачки елементи (види Јез. 8, 7-18). Пророк Јеремија (види Јер. 6, 20-7, 9) директно објављује народу, да Јахве није задовољан свеколиком култном делатношћу. После ће Јахве преко Јеремије објавити рушење храма као казну за грехе народа (види Јер. 7. 12-15; ср. Јез. 9-10 итд). Сада ћемо се задржати на овој идеји разорушења храма, јер у њој Јованово богословље храма налази историјско оправдање, а она у њему пророчко испуњење.

Где и како је представљена идеја о разорушењу храма

Старозаветна литература, посебно она апокалиптичког карактера, која се појавила сасвим касно, врло често указује на скоро разорушење Јерусалимског храма. Ова идеја је представљена у три равни:

1. Разорушење Соломоновог храма.

2. Обнова храма по повратку из ропства, под утицајем пророка, пре свега Исаија 60, 7-11, затим Агеја 2, 1-9 и Захарије 12, као и реформа храмовног поретка за време цара Јосије, а затим Јездре и Немије.

3. Разорушење и овог храма, и подизање новог, есхатолошког храма.

Сведочења и указивања на разорушење првог храма налазимо у *Завести дванаест паштријараха*, где читамо: „Храм који је Господ изабрао као место свога обитавања, биће омрзнут и напуштен, због греха Левија“. Дакле, ако храм не буде разрушен, биће лишен Божјег присуства.

О трагичном крају храма, *Енох* је конкретнији од *Завести дванаест паштријараха*; у Енох, 90, 28-39 говори се о разорушењу првога храма, после чега ће уследити његово обнављање. Ово казивање би одговарало другој категорији разорушења храма. „Он (Јахве) срушио је (овај стари дом) и уклонио све његове колоне...“ „И видех, како је Господ стада, поставио на његовом месту већи храм од првога“.

О трећој категорији, дакле разорушењу и другог храма и најзад подизању есхатолошког храма, налазимо сведочанство код *Варуха*. Варух говори о подизању Соломонова храма, његовом разорушењу, затим привременој изградњи другог, и најзад дефинитивно подизање сталног есхатолошког храма. (Види *Варухов апокалиписис* 32, 3-4 сиријска верзија). — Више о три поменута апокалиптичка сведочанства, види у *La Bible (écrits intertestamentaires)*, Pleiade, Paris 1987).

Рана Хришћанска црква и Јерусалимски храм

У Делима апостолским, у оквиру првих пет глава, видимо да су први хришћани били верни храмовом поретку и благочешћу. Тако у Делима ап. 2, 46 читамо да први хришћани, чланови хришћанске општине „сваки дан бијаху истрајно и јединодушно у храму“. У трећој глави Дела, првом стиху, видимо апостоле Петра и Јована у храму у девети час, час молитве, који су одредили сами Јевреји. Дакле, постојања храма у време појаве Хришћанства, као и поштовање храмовог поретка од стране првих хришћана је чињеница, о чему нам сведоче сами хришћани. Шта ова чињеница показује? Показује пре свега да са појавом Хришћанства нису ишчезли јудејски богослужбени елементи, а будући да су они чинили саставни део хришћанског богослужбеног поретка, дају разлога размишљању у следећем правцу, и то: Хришћанство, које у корену има предпоставке за „ново небо и нову

земљу“, дакле нови поредак, радикално не одбацује стари поредак и старе ствари. Шта онда са њима чини, како се понело према „старим стварима“? Из Дела апостолских се показује да их укључује у свој организам, дајући им нову крв, делујући у правцу Христових речи: „Нисам дошао да разрушим, него да испуним, да спасем“. У историјској перспективи, Хришћанство ће се понети према „старом строју“ као према нечему што се у присуству вечног Богомладенца Христа, чије присуство хришћани оваплоћавају „свакодневним ломљењем хлеба“ (види Дела ап. 2, 46-47), преображава и укључује у Божанску логику и Божанско трајање. Ово је однос у историјској перспективи, али у поменутој историјској равни има места за додатна размишљања, односно питања. Наиме, ако први хришћани поштују храмовни поредак, није ли то показатељ њихове немоћи да се у свом почетку ослободе јудејских елемената, или можда у самом почетку Хришћанство усваја принцип икономије у свом понашању, односно деловању у свету?

Претходно поглавље нас упућује и на додатна питања: Шта је са разорењем храма, о коме су толико говорили пороци и други писци? као и одбацивању храмовог поретка? Јесу ли њихова предсказивања затајила? Ако ли се пак њихова предсказања ускоро покажу остварена, чуму ћемо посветити одговарајућу пажњу, онда остаје још једно питање, а то је: Шта хришћани предлажу на место храма?

Већ са појавом Јелина, које је предводио архиђакон Стефан, међу првим хришћанима, Старозаветни храм, његово благочешће и поредак, у сваком случају за део првохришћанске општине коју предводи Стефан, губи своје значење. Стефан директно одбацује и одриче обавезност храмовог благочешћа и поретка. То му се узима за грех, за преступ: „Овај човек не престаје да хули на ово свето место (храм)“. Тако храм губи своје раније значење, пре свега значење централизације култног живота. Да напоменемо да се исти однос према храму налази у Јеванђељу по Јовану (4, 19), у разговору Христа са Самарјанком. У оба места, Свети Дух је принцип новог култног живота. Овај принцип одговара стварности откровења. Јер, читамо у Делима ап. 7, 47-49: „А Соломон му сазида дом. Али Свевишњи не живи у рукотвореним храмовима, као што говори пророк: Какав ћете ми дом сазидати, говори Господ; или које је место за почивање моје?“

За апостола Павла је јасно да је храм, то јест место Божјег присуства, сама Црква, то јест заједница Хришћана. Тако он у 1 Кор. 3, 16, обраћајући се Коринтским хришћанима каже: „Зар не знате да сте ви храм Божји, и да Дух Божији живи у вама“ (ср. 1 Петрова 2, 4; Еф. 2, 13). За Павла су, дакле, хришћани храм, а храмовни принос су њихова тела. Хришћанин је, и олтар у коме борави Најсветији, и жртва која му се приноси. „Молим вас, дакле, браћо ради милости Божје да дате тјелеса своја у жртву живу, свету, угодну Богу, као своје духовно богослужење“ (Рим. 12,1).

Јованово богословље храма

За Јована, храм је сам Христос. Овако схватање храма је својеврсно продужење и појашњење Павловог схватања храма у смислу Цркве, заједнице хришћана. Јован као да хоће да утачни Павлово учење о храму. Тачно је да је Црква храм, али она је храм тиме што почива на Христу и што је Њиме испуњена. Он је, дакле, садржај Цркве. Из ове перспективе ап. Павле каже: „Не живим више ја, него

Христос у мени“ (Гал. 2, 20). Из исте равни произилази и његова порука Коринтским хришћанима: „У Христу сам вас родио“ итд. (О Христу, као храму и крајеугаоном камену Цркве као духовне грађевине, види наш рад у „*Богословље*“ свеска 1-2, 1988, стр. 179-187).

У Јовановом Јеванђељу, у 1, 51, Христос се обраћа Натанаилу и каже: „Заиста, заиста вам кажем: Одсада ћете видети небо отворено и анђеле Божје како узлазе и силазе на Сина Човјечијег“. Овде Христос несумњиво прави паралелу са догађајем из 28. гл. Књиге Постања, где Јаков види отворено небо и лествицу низ коју се спуштају и по којој се пењу анђели Божји. При оваком виђењу, Јаков у заносу узвикује: „Ово место је дом Божји“ (*Бетл Ел* — види Пост. 28, 17). Ту Јаков подиже камено светилиште у знак благодарности и завета са Богом, називајући га *Бетл Ел*, то јест *дом Божји*. Напомињући нам догађај из Књиге Постања, Јован примећује код Христа нови моменат. Наиме, Христос указује на своје тело, као ново светилиште. У Библијској науци поменуто место код Јована привукло је посебну пажњу О. Кулмана, који, позивајући се управо на Јн. 1, 50-51, закључује да је у Новом Завету веза неба и земље тело Христово. Христос је, дакле, лествица по којој се пењу и спуштају анђели, односно Он је та лествица низ коју се спушта небо на земљу и земља узноси на небо. (Види О. Culman, *Opposition contre le temple de Jerusalem, New Testament studies, V 1958-1959*. О овоме опширније видети у литургијском опиту Цркве, посебно израженом у Божићном богослужбеном циклусу. Видети и дело Св. Атанасија Великог „*О овајлођењу*“).

Истеривање трговаца

Пре свега да погледамо, како синоптичари представљају Христово истеривање трговаца из храма, како би рељефније представили Јованово казивање. У Матејевом Јеванђељу (21, 12-14) читамо: „И уђе Исус у храм Божји, и изагна све који куповаху и продаваху по храму, и испремета столове оних што мењаху новце, и клупе оних што продаваху голубове. И рече им: написано је: Дом мој дом молитве нека се зове; а ви начинисте од њега пећину разбојничку“. Овде се завршава казивање јеванђелиста Матеја. Напоменимо, да је овај догађај уствари испуњење пророштва пророка Исаје (56, 7) и пророка Јеремије (7, 11).

Христов улазак у храм, за Матеја, има пророчки карактер, али не и месијански. Код Марка, при казивању о Христовом уласку у храм, Марко га не примећује као Месију. Тек при испитивању код Кајафе, дакле, после уласка у храм, на питање првосвештеника, који о Христу жели чути из његових уста, па га пита: „Јеси ли ти Христос син Благословенога?“ (Мк. 14, 61), Христос одговара: „Јесам; и видјећете Сина Човјечијега где седи с десне стране Силе, и долази на облацима небеским“ (Мк. 14, 62).

Јованово казивање о истеривању трговаца из храма може се поделити на два дела: први део 2, 12-17, и други део 2, 17-21. Први део се суштински не разликује од казивања синоптичара, док је други део изворан, и својствен само Јовану. Наиме, пошто је Христос изагнао трговце из храма, Јудеји тражаху од Њега знак, којим би оправдао оно што је управо учинио, не схватајући да је управо сам Христос „знак“. Уместо знака, Христос им каже: „Развалите овај храм и за три дана ћу га подићи“ (Јн. 2, 19). Христов одговор збуњује Јевреје, и они поново питају:

„Четрдесет и шест година зидан је овај храм, а ти ћеш за три дана да га подигнеш?“ Затим следи Јованов коментар: „А он говораше о храму тела свога“ (Јн. 2, 21). Лојзи Јованов одговор сматра теолошком деформацијом или алгорифом. (Види Loisy, *Le quatrieme Evangile*). Али, то је есхатолошко тумачење.

Стихове Јн. 2, 20-22, Бултман сматра другостепеном интерпретацијом, којом се и сам служи, да би објаснио речи Господње из 19-ог стиха, где Христос, по Бултману, говори искључиво о свом телу, као храму. (Види: Bultman, *Das evangelium des Johannes*, str. 89, Gottingen 1956).

Међутим, ако је Христос говорио искључиво о свом телу, онда остаје нејасно питање Јевреја из 22. стиха где кажу: да су храм градили 46. година, „а Ти ћеш да га за три дана подигнеш“, ако буде претходно разорен. Ксавијер Дуфоур, сматра да Христос у стиховима 20-22. говори на једном вишем нивоу, те да ће смисао Његових речи бити докучен тек у будућности. Христос није говорио, наставља Дифоур, само о каменом храму, или само о храму тела свога, него у исто време и о једном и о другом, и то не благодарећи неким речима двојног смисла, као на неким другим местима, него је Он поимао тајне, које су лежале на превоју између старозаветних образа и новозаветне стварности. И када Јован каже да је Христос говорио о храму тела свога, он покушава да објасни ову тајну. Дифоур предлаже двострано објашњење стихова 2, 20-22. Прво објашњење се тиче времена самога Христа, и оно је обавијено тајном. Ову тајну Јевреји не схватају, и виде само камени храм пред својим очима, који треба да опстане, зато и задају питање Христу како ће га он поново сазидати, ако га евентуално неко разори. Друга страна објашњења почива у другој историјској равни (Leon Havier Dufour, *Les evangiles et l'histoire de Jesus*, str. 116, Paris 1963).

Наиме, после Пасхе и Педесетнице, ученици Христови, озарени Духом Светим, поимају тајни смисао Христових речи изговорених о телу своје, као храму Духа Светога. (Види и I Кор. 3, 16; и I Петар 2, 4; Еф. 2, 13). Но вратимо се за моменат Христовом потврдном одговору Кајафи на питање дали је он Син Благословенога. За овакав, дакле, потврдан одговор Христос ће као Месија бити осуђен на смрт. Имајући ово у виду, лакше нам је објаснити и осветлити Христов понашање у храму, које је Христос по Маркову казивању до сада прикривао да не би изазвао неконтролисани ентузијазам или непромишљен акт. То се посебно односи на последњу недељу Христова овоземаљског живота (г. 11-13), где се налази и казивање о очишћењу храма. Очишћењу претходи Улазак Господњи у Јерусалим (Јн. 11, 1-10). У контексту уласка Господњег у храм, налази се и сцена проклетства смокве, која даје јасну поуку: Јудаизам без плода ће угинути. Ово је поука и приче о радницима у винограду (Мк. 12, 1). После ових догађаја, Христос предсказује разрушење храма, на коме неће остати ни камен на камену (Мк. 13, 2).

Из претходних Маркових казивања јасно се види, да је онај који тако најваљује крај Јудаизма, Месија, а очишћење храма означава његов скори крај.

А сада да се вратимо још једној изворности Јованова казивања у односу на синоптике. Његовом казивању о храму претходи казивање прве главе, где је реч о Месији, кога најављује Његов Претеча. Како је Месија представљен код Јована? Он је представљен сагласно почетку Јеванђеља: као оваплоћени Логос; „*Логос беше Бог*“. И тај оваплоћени Логос начинио је своју скинију међу нама: „*Нашта-нио се међу нама*“. Сада више није ковчег завета, који је почивао у храму, место

Божјег откровења, него сâм Христос, који је Нова Скинија, и следствено *нови храм*. И тако, као што се у Старом Завету слава Божја јављала у виду облака (види I Царства), исту су славу видели ученици Његови која Га је осветљавала и испуњавала, јер беше „пун истине и благодати“, — Њега — *нови храм* (1, 14). Овим поводом, Кулман лепо примећује (оп. цит. стр. 170): да је старозаветна *шекина* (= слава) која се појављивала у храму, замењена Новозаветном *доксом*, која почива на Христу. Дакле, онамо се пројављује слава Божија у облаку над храмом, а овде — сâм Бог — *Нови храм* у слави. Овде доживљавамо оствареним давно предсказање пророка Агеја: „Последња слава овога дома (храма) биће већа од прве, говори Господ, и на месту овоме установићу мир мој“ (Аг. 2, 9). Већа је слава Новог храма силом месијанских добара, која Христос собом доноси на земљу. Ова добра су такође остварења давних пророштава, по којима ће Месија допети на земљу добробит људима, сигурност, хармонију и мир између људи и тври итд. (види Ис. 11, 6-9; Јр. 33, 6-9; Зах. 8, 4-5, 12. итд).

Ево зашто је код Јована у другој глави улазак Господњи у храм управо улазак самог Месије — Богочовека. Пошто цело Јованово казивање о храму и уласку у храм стоји у тесном контексту са мисијом Јована Крститеља, то да би боље схватили улогу и место Јована Крститеља, у контексту казивања о храму и Христовој уласку у храм, присетимо се предсказивања пророка Малахије (Мал. 3, 1). „Ево, ја шаљем анђела свога и он ће припремити пут преда мном. Изненада ће доћи Господ у храм свој, Господ кога ви тражите, анђеолов завета, кога желите, где ево он иде, говори Господ Саваот“. Већ је Св. Кирило Александријски видео везу између догађаја из 1 и 2 главе Јованова Јеванђеља и уласка Христа у храм ради очишћења, као испуњење предсказивања пророка Малахије. Кирил тумачи први део Јованова казивања, као део који се директно односи на Јована Крститеља, имајући у виду тумачење самога Христа (види Мт. 11, 10). Други део св. Кирил тумачи у правцу Христовога доласка у Божји, свој храм.

Ево шта Св. Кирил каже: „Христос треба доћи у свој храм, или у смислу што је Логос постао тело и дошао да се усели као у храм у пречисто тело, које је произашло од Дјеве (добило га од Дјеве) или у смислу да се уселио у савршена човека, који је по нашем веровању резултат сједињења душе и тела, резултат непосредног Божанског промисла. (Види РГ 72,322 А). Јер по учењу Иполита Римског (види РГ 13,396 С); „Логос је од Духа Светога и Дјеве, испуњење благовољења беспочетног Бога“.

Апостолска црква, погружена у Духу Светом, такође је схватила Јн. 2, 20-22, у смислу оваплоћеног Логоса, као *новој храма*. Са печатом свога времена у истом правцу иде и мисао Отаца Цркве.

Ево шта о наведеним стиховима говори Геласије Кесаријски у свом 46-ом трактату: „Будући да смо озарени Божанским Логосом, Логоса не одбацујемо због смирења тела, и не пренебрегавамо тело због величине Божанства, него поштујемо Логоса као Бога, и тело Његово као храм Бога“. У истом правцу је оријентисан и Кирило Александријски за кога је Храм Христос у својој Богочовечанској природи. (Види РГ 76,1173 В). Затим додаје: „Неки постављају питање, ко је заиста Исус Христос? Човек рођен од жене, или Логос који од Бога произилази? У овом правцу, бесмислено је напрезати свој ум. Сматрам да је опасно и штетно правити разлику између појма човек и појма Логос. Не може се именовати Божански Логос одвојено од Његова човечанства (човечанске природе), као

што се не може говорити о рођеном од жене, као о нечем што није сједињено са Логосом (оп. цит).

Да завршимо са отачким тумачењима цитатом из дела Светог Атанасија Великог *Оваплоћењу*, где он говори, управо имајући у виду Јн. 1, 14, следеће: „Будући сâм Свемогућ и Творац свега (Христос), спремио је себи храм у Дјеви, односно тело и учинио га својим. У Њему (телу-храму) јавио се и у њему је начинио своје обиталиште“.

Закључак

И Старозаветно и Новозаветно поимање храма, посебно Јованово казивање о храму, које је било предмет ове наше мале студије, добија своју завршницу и печат са крајем времена, испуњењем времена, дакле, у Царству Небеском — Новом Јерусалиму, који Јован Богослов у 21. глави Апокалипсиса овако описује: „И видјех свети град, Јерусалим нови, где силази с неба од Бога, припремљен као невеста украшена мужу својему. И чух глас силни с неба, који говори: Ево скиније Божје међу људима, и Он ће становати с њима, и они ће бити народ Његов, и сâм Бог биће с њима. И Бог ће отрти сваку сузу из очију њихових, и смрти више неће бити, ни жалости, ни јаука, ни бола неће бити више; јер пређашње прође“ (Откр. 21, 2-4).